

Propast strateškog pohoda JNA na Hrvatsku u rujnu 1991.

Marijan Kostanjevac, Ivan Benković, Marijan Kretić

Sažetak

Nakon proglašenja hrvatske neovisnosti u lipnju 1991. godine, vojni vrh Jugoslavenske narodne armije (JNA) uz potporu srbijanskog političkog vodstva u jesen 1991. pokrenuo je napadnu vojnu operaciju kojoj je cilj bio razbiti i pokoriti Hrvatsku. Strateški plan Kadijevićeva vojnog vrha JNA za slamanje Hrvatske u petnaest dana doživio je krah i može se sorstati u najgore vojne promašaje u drugoj polovici 20. stoljeća.

Na samim počecima Domovinskog rata dva događaja bila su presudna za obranu Hrvatske u rujnu 1991. Prvi presudni utjecaj na opstanak Hrvatske u rujnu 1991. imalo je zauzimanje vojnih skladišta opreme s teškim naoružanjem 32. korpusa JNA (varaždinskog). Drugi presudni utjecaj na tijek vojne operacije imao je raspad 1. pgmd JNA, poznatije kao Titova divizija na posavskom koridoru.

U uvodnom dijelu rada objašnjavaju se razmjeri oružane pobune u zapadnoj Slavoniji i uloga koju je ona imala u planu vojnog vrha JNA za slamanje Hrvatske. U drugome dijelu rada pojašnjena je glavna ideja Kadijevićeva strateškog plana s ključnim smjerovima napada na Hrvatsku. Rad se fokusira na odluku zapovjednika 1. vojne oblasti JNA o napadu na Slavoniju i kolaps glavne snage JNA na posavskom koridoru kod Tovarnika i Ilače.

Ključne riječi

zapadna Slavonija, strateški plan napada JNA na Hrvatsku 1991., raspad snaga JNA na posavskom koridoru, 5. korpus JNA (banjalučki), 32. korpus JNA (varaždinski)

Uvod

Vojni vrh Jugoslavenske narodne armije (JNA) uz potporu srbijanskog političkog vodstva u jesen 1991. odlučio je vojnim pohodom pokoriti Hrvatsku, smijeniti legalno izabranu vlast Republike Hrvatske i vojno poraziti oružane snage novostvorene hrvatske države.

Prema strateškom planu JNA je planirala Hrvatsku napasti na nekoliko ključnih smjerova i prisiliti je na kapitulaciju. JNA je glavni napor u pohodu na Hrvatsku u jesen 1991. usmjerila na Slavoniju. Zapovjedništvo 1. vojne oblasti JNA u Beogradu odlučilo je s dvije velike vojne grupacije napasti istočnu Slavoniju s teritorija Srbije. Novosadska vojna grupacija, odnosno 12. korpus JNA s ojačanjima, napala je podravskim smjerom, a Titova divizija, poznatija kao elitna 1. proleterska gardijska mehanizirana divizija (1. pgmd), napala je posavskim smjerom. Zadaća ovih snaga JNA bila je spojiti se sa snagama 5. korpusa JNA (banjalučki) u zapadnoj Slavoniji, produžiti napade odnosno deblokirati vojarne 10. i 32. korpusa JNA u Zagrebu i Varaždinu.

Najvažnija uloga u porazu Hrvatske dodijeljena je 5. korpusu JNA (banjalučki). Zadaća mu je bila napasti Hrvatsku iz sjeverozapadne Bosne smjerom: *Gradiška – Pakrac – Virovitica*, presjeći hrvatski teritorij i prekinuti komunikacije hrvatskim snagama koje su se branile u istočnoj Slavoniji kako bi se olakšao prodor jugoslavenskoj vojsci prema Zagrebu i Varaždinu, sve do granice sa Slovenijom.

U to vrijeme na samim počecima Domovinskog rata dva događaja bila su presudna za obranu Hrvatske u rujnu 1991. Prvi presudni utjecaj na opstanak Hrvatske u rujnu 1991. imalo je zauzimanje vojnih skladišta opreme s teškim naoružanjem 32. korpusa JNA (varaždinskog). Drugi presudni utjecaj na tijek vojne operacije imao je raspad 1. pgmd JNA, poznatije kao Titova divizija na posavskom koridoru.

Bitka za Slavoniju kulminirala je u zapadnoj Slavoniji. Hrvatske snage zaustavile su 5. korpus JNA (banjalučki) u njegovu naporu da *okruži, razbije i razoruža hrvatske snage* u zapadnoj Slavoniji, probije se do Virovitice i prekine svu komunikaciju istočne Slavonije s ostatkom Hrvatske.

Odlučnost i visok borbeni moral hrvatskih snaga u obrani, kardinalne pogreške učinjene prilikom uvođenja glavnih snaga JNA u napadnu operaciju

u istočnoj Slavoniji i neuspjela mobilizacija u Srbiji – sve su to čimbenici koji su doveli do propasti strateškog plana napada JNA na Hrvatsku, a jugoslavensku vojsku suočili s porazom.

Rad je namijenjen široj javnosti kako bi bila bolje upoznata o navedenim događanjima; posebice o tome zašto je obrana (zapadne) Slavonije bila važna za opstanak Hrvatske na početku Domovinskog rata. Stručna javnost i pripadnici OSRH-a steći će bolji pregled događanja u rujnu 1991. koja su bila presudna za opstanak Hrvatske.

Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji

Velikosrpska politika predsjednika Srbije Slobodana Miloševića u drugoj polovici 1980-ih na području bivše države Jugoslavije vodila se idejom „*svi Srbi žive u jednoj državi*”. Smatrali su kako je došlo vrijeme da Srbija formira svoju državu. Milošević je želio ostvariti dugogodišnji san i stvoriti novu veliku srpsku državu (Malcom, 2011.), u koju bi bila uključena Bosna i Hercegovina, minimalno trećina Hrvatske s velikim dijelom jadranske obale, područje Dubrovnika, pa sve dalje do granice s Crnom Gorom. (Memorandum, 1986.)

U velikosrpskim planovima „*linija Virovitica – Karlovac – Ogulin – Karlobag*” trebala je postati i zapadna granica nove srpske države. Teritorij zapadne Slavonije na kojem su živjeli Srbi, trebalo je pripojiti budućoj srpskoj državi. U intervjuu koji je Šešelj dao njemačkom magazinu Spiegelu, početkom kolovoza 1991. Srbiji bi pripala cijela Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora i veći dio Hrvatske, tako da Hrvatima ostane samo „*ono što se može vidjeti s vrha zagrebačke katedrale*”. (Malcom, 2011). S komadanjem hrvatskoga teritorija pobunjeni Srbi započeli su godinu dana prije nego što je Hrvatska proglasila neovisnost u lipnju 1991. Velikosrpski ideolozi, emisari iz Srbije i velikosrpski krugovi u JNA poticali su srpski narod u Hrvatskoj na pobunu i odcjepljenje. Kadijević, ministar obrane JNA, i Jović, srpski član predsjedništva Jugoslavije, planirali su „*...U Hrvatskoj institucionalno i politički jačati srpsku krajinu i podržati njeno odcjepljenje od Hrvatske. Organizirati masovne mitinge u Hrvatskoj protiv HDZ-a, a Bosnu i Hercegovinu dići na noge za Jugoslaviju*” (Jović, 1991.).

Krajem 1990. godine i tijekom prve polovine 1991. u dijelovima Hrvatske pod srpskom kontrolom formiraju se *srpske autonomne oblasti (SAO)*¹, u kojima je srpsko stanovništvo činilo većinu ili značajnu manjinu i donosilo odluke o političkom i teritorijalnom odvajanju hrvatskih područja od Republike Hrvatske.

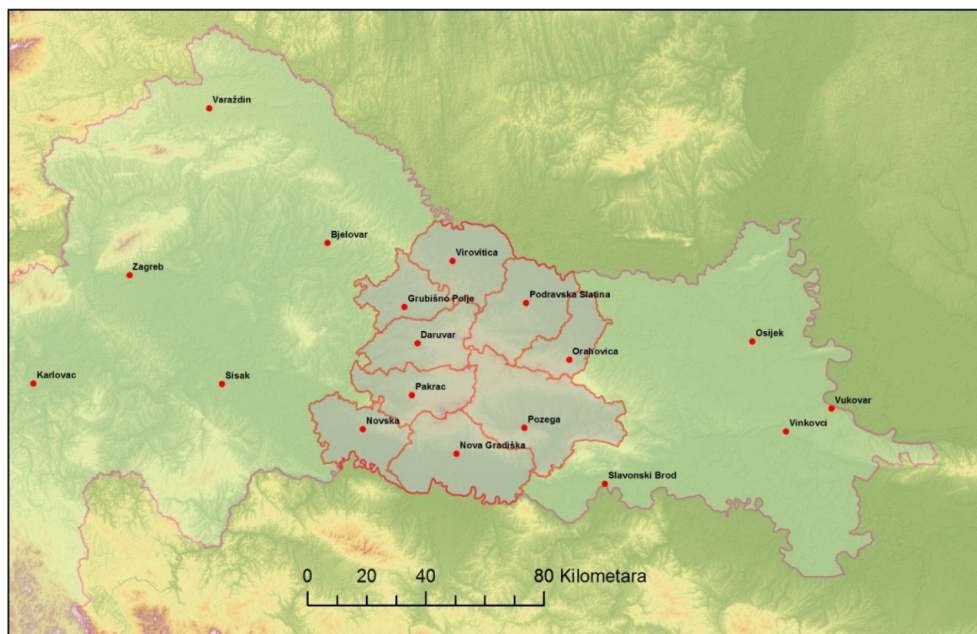
Nakon što je Hrvatska proglasila neovisnost 25. lipnja 1991., srpski predstavnici izjavili su kako se odluke Sabora Hrvatske odnose samo za „etničke teritorije” hrvatskog naroda, a nikako za teritorije srpskog naroda u Hrvatskoj: Pakrac, istočnu Slavoniju, zapadni Srijem, Baranju i teritorij SAO Krajine. Sigurnosno stanje u Slavoniji počelo se pogoršavati, a oružani napadi na Hrvate postali su svakodnevni. Ostala rubna područja Hrvatske prema Srbiji, Crnoj Gori i Bosni također su se suočila s izravnim napadima. Na dijelu je bila politika masovnih deportacija i zločina nad civilima, odnosno etničkog čišćenja Hrvata i drugih nesrba iz područja za koja su pobunjeni Srbi smatrali da su „*srpske zemlje*” i da pripadaju budućoj velikoj Srbiji. (Sekula, 2022.)

Područje zapadne Slavonije² bilo je etnički heterogeno (naseljavali su je i Česi, Mađari, Talijani, Muslimani, Romi i Jugoslaveni), ali su Hrvati u devet zapadnoslavonskih općina činili najbrojnije stanovništvo, ukupno 67,23 %, dok je srpsko stanovništvo kao najbrojnija manjina činilo 21,32 % ukupnog broja stanovnika (Republički zavod za statistiku, 1991.). Na prostoru ovih općina 1991. živjelo je 373 004 stanovnika, a od toga: 271 658 Hrvata, 79 541 Srba i 42 707 drugih narodnosti (Čeha, Talijana i ostalih). Ni u jednoj općini zapadne Slavonije u ukupnoj strukturi stanovništva srpsko stanovništvo nije prelazilo 50 % (najviše: Pakrac 46,4 %, Slatina 35,9 %, Daruvar 33,5 %, Grubišno Polje 31,9 %) (Škvorc, 2010.). Bez obzira na to što nisu nigdje bili u apsolutnoj većini, prekrajali su postojeće općinske granice i stvarali svoju „*Srpsku Autonomnu Oblast Zapadna Slavonija*” sa sjedištem u Pakracu. Za njih

1 U jesen 1990. proglašena je SAO Krajina, u lipnju 1991. SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, u kolovozu 1991. SAO Zapadna Slavonija.

2 Pod zapadnom Slavonijom podrazumijeva se područje Republike Hrvatske u kojem se nalaze općine: Bjelovar, Grubišno Polje, Novska, Pakrac, Daruvar, Virovitica, Podravska Slatina, Slavonska Požega i Nova Gradiška.

je to bio srpski etnički prostor koji je trebalo očistiti od Hrvata, izdvojiti iz Hrvatske i pripojiti novoj srpskoj državi u nastanku.

Slika 1. Administrativne granice općina u zapadnoj Slavoniji

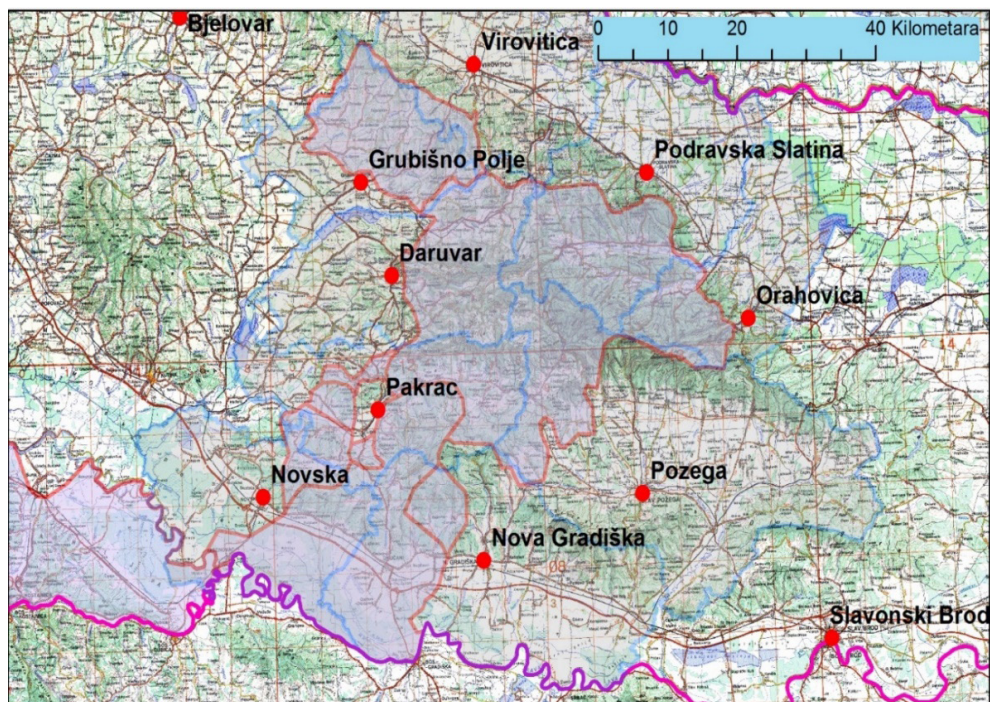
Izvor: Autori GIS, I. Benković (2024.)

Nakon održanih prvih slobodnih demokratskih višestranačkih izbora u Hrvatskoj u travnju i svibnju 1990., pobunjeni Srbi započeli su s pobunama i izazivanjem oružanih sukoba. Napadi na hrvatske policajce i civile s vremenom su postajali sve češći i intenzivniji. Oružni sukobi eskalirali su napadom na policijsku stanicu u Pakracu 1. ožujka 1991. i zarobljavanjem hrvatskih policajaca. Drugog dana intervenirala je specijalna postrojba MUP-a Republike Hrvatske i prekinula pobunu. U sukob se tada uključila JNA, stajući između sukobljenih strana kao „tampon-zona“, a zapravo je štitila pobunjene Srbe, sprječavajući time rad legalnih tijela Republike Hrvatske u obnašanju vlasti. To je postao uobičajen scenarij događanja: krajinski Srbi isprovocirali bi akciju hrvatskih vlasti, a zatim bi se pojavila JNA „kako bi

razdvojila *sukobljene strane*". JNA nije sprječavala etničke sukobe. Zaštićeni svjedok C-057 na Haškom sudu govorio je o svojem iskustvu oficira JNA u Hrvatskoj 1991. „Mi nismo znali za *buffer zone*. U praksi smo napadali i zauzimali teritorije s kojih je bježalo hrvatsko stanovništvo prilikom našeg dolaska." On kaže da su im u to vrijeme kao interni neprijatelji bile označene separatističke snage u Sloveniji i Hrvatskoj. „Međutim, mi smo u običnom razgovoru za hrvatske snage koristili riječi ustaške snage. U zvaničnoj, pismenoj naredbi JNA, koja se odnosila na Vukovar, stajalo je da se sukob spriječi, ali to nije bio stvarni zadatak. U praksi smo upozoreni na to da su ustaške snage naši neprijatelji i da ćemo imati velike probleme s druge strane granice. Bili smo upozoreni da cijelo stanovništvo u hrvatskim naseljima ima simpatije prema ustašama. Zvanična naredba sadržavala je lijepe riječi, ali praktične instrukcije bile su potpuno drugačije." (Nilsen, 2013.)

Srpski pobunjenici barikadama su onemogućavali odvijanje prometa na prometnicama koje vode prema Požegi, Virovitici, Slatini i Našicama, minirali su dalekovode, zatvarali vodovode, otimali i zarobljavali civilno pučanstvo te odvodili ljude u logor Bučje³. Napadima na hrvatska naselja, hrvatske institucije i predstavnike državne vlasti na zapadnoslavonskom području pobunjeni Srbi započeli su otvoreni rat protiv Hrvatske. U razdoblju od godine dana, do proglašenja *autonodne oblasti Srpske Zapadna Slavonija* u Okučanima, 12. kolovoza 1991. (Slika 2), u Hrvatskoj je bilo „158 mrtvih, izgubili smo nekoliko općina, dio teritorija, bila je to ipak agresija i aneksija, odvajanje dio po dio hrvatskog teritorija na kojemu je JNA pomagala teroriste i srpski ekspanzionizam" (Manolić, 2015.).

3 U selu Bučje pobunjeni Srbi u kolovozu 1991. osnovali su logor kroz koji je u nekoliko mjeseci prošlo 300 hrvatskih branitelja i civila. Mjesto i logor oslobođeni su 26. prosinca 1991. Sudbina 22 osobe, među kojima je i predsjednik pakračkog HDZ-a dr. Ivan Šreter, još uvijek je nepoznanica.

Slika 2. SAO Zapadna Slavonija i prekrrojene općinske granice (plavo)

Izvor: Autor GIS, I. Benković (2024.)

Dana 18. kolovoza 1991. pakračko-lipičko područje prometno je bilo blokirano od strane srbočetničkih postrojbi i dijela JNA. Barikade su postavljene na svim prometnicama koje prolaze kroz srpska sela u smjeru sela Kusunje – Pakrac – Velika Krndija – Pakrački Baštinjani – Toranj – šuma Turkovača – Kukunjevac – Klisa. Sljedeći dan rano ujutro započinje napad na policijsku stanicu u Pakracu, iz bolnice su odvedeni ljudi u logor Bučje, minobacačima pucaju po Lipiku, Prekopakri i Pakracu. Iza 18.00 sati u pomoć braniteljima u Pakracu došle su specijalne postrojbe MUP-a iz Zagreba i Bjelovara, uklanjaju barikade i oslobađaju prometnice, a srbočetnici bježe u brda (Raščlamba b/d, 2000.).

Nastavljaju sa svakodnevnim minobacačkim napadima, uništavaju infrastrukturu naselja, a zasjedama i pucanjem po ljudima prekidaju sve društveno-ekonomske aktivnosti te potiču stanovništvo na odlazak.

Na području samoproglašene SAO Zapadne Slavonije formirali su *Štab teritorijalne obrane (TO) za zapadnu Slavoniju* sa sedam općinskih štabova: Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, Podravska Slatina, Novska, Okučani, Slavonska Požega i samostalni odred „Zvečevo”. TO Zapadna Slavonija sa zapovjedništvom brojala je oko 7000 ljudi pod oružjem. Od teškog naoružanja imali su: 10 tenkova T 34, minobacače različitog kalibra (16 MB 120 mm, 51 MB 82 mm i 36 MB 60 mm), 6 topova B-1 76 mm, 12 Bst 82 mm, raketnih ručnih bacača „OSA” 80 i „Zolja” 950, 8 borbenih oklopnih vozila BOV-1 s topovima PZO kalibra 20/3 (Monografija, 2022. str. 159).

Vojni vrh JNA temeljio je svoje planove o osvajanju Slavonije i slamanju Hrvatske na kontroli područja zapadne Slavonije i presijecanju hrvatskog teritorija duž crte Okučani – Virovitica. Raspirujući srpsku pobunu u zapadnoj Slavoniji, JNA je naoružala i opremila snage pobunjenih Srba kako bi se mogli suprotstaviti hrvatskoj vojsci do dolaska snaga JNA.

„Srpska ustanička vojska u zapadnoj Slavoniji je bila toliko brojna i tako naoružana, da je uz adekvatnu vojničku organiziranost i spremnost za borbu, kao i neposredno taktičko sadejstvo sa jedinicama JNA na tom prostoru, apsolutno bila u stanju da potpuno drži pod kontrolom početno oslobođene srpske teritorije u Zapadnoj Slavoniji”. (Kadijević, 1993.)

Pobuna srpskog stanovništva potpomognuta od strane JNA na području zapadne Slavonije u ljeto 1991. doista je poprimila masovne razmjere i eskalirala u otvoren oružani sukob protiv hrvatske države.

U isto vrijeme na području Bosanske krajine provodila se mobilizacija i naoružavanje srpskog stanovništva, što je bilo i javno objavljeno na sjednici vlada bivše države. Predsjednik vlade Jugoslavije Ante Marković u srpnju 1991. javno je objavio sadržaj snimljenog telefonskog razgovora u kojem je Milošević obavijestio vođu srpske pobune u BiH Karadžića da će mu „sljedeću pošiljku oružja predati general Nikola Uzelac, komandant garnizona tzv. JNA u Banjoj Luci” (Nilsen, 2007. str. 108).

Namjera velikosrpske politike i vojnog vrha JNA bila je teritorijalno povezati područja sjeverozapadne Bosne s područjem zapadne Slavonije radi zaokruživanja teritorija i osiguranja granice nove srpske države na liniji Virovitica – Karlovac – Karlobag.

Strategijski plan JNA za poraz Hrvatske

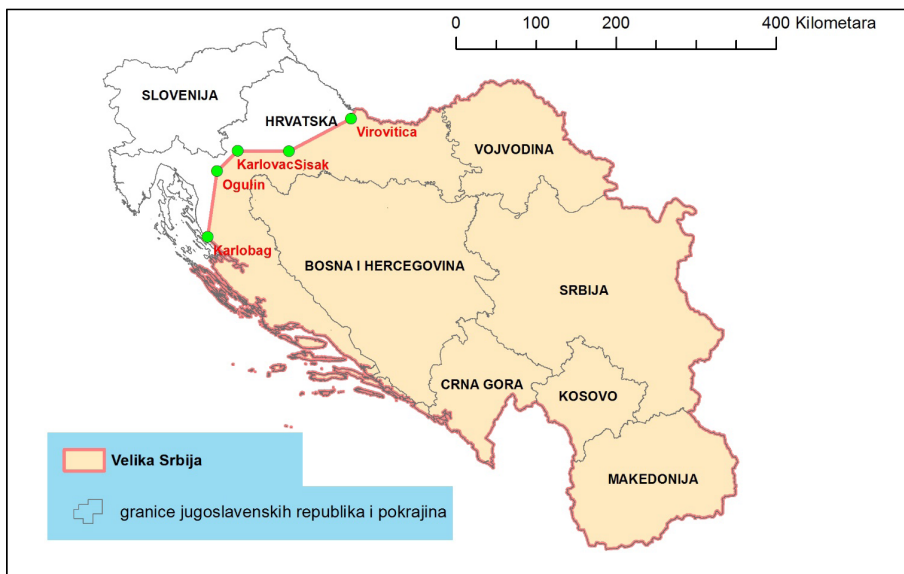
Srbijansko političko vodstvo i vojni vrh JNA odlučili su iskoristiti borbeni potencijal JNA za stvaranje manje jugoslavenske federacije kako bi teritorijalno okupili sve Srbe u jednu državu. Uz teritorije Srbije i Crne Gore, u novu Jugoslaviju uključili bi i teritorije naseljene Srbima u Hrvatskoj, Bosnu i Hercegovinu i možda Makedoniju (Slika 3). Nakon slovenskog rata JNA se povukla iz Slovenije i potpuno potpala pod utjecaj velikosrpske politike Slobodana Miloševića. Svoj oružani potencijal usmjerila je tada prema Hrvatskoj (ICTY, Jović, 2003. br. 88).

Nakon srpsko-slovenskog dogovora o odvajanju Slovenije od Jugoslavije, vojni vrh JNA odlučio je uspostaviti kontrolu nad cijelom Hrvatskom, potisnuti njezine težnje za neovisnošću, poraziti hrvatsku vojsku u nastajanju i prisiliti Hrvatsku na ostanak u *krnjoj Jugoslaviji*. Za vrijeme „slovenskog rata“ (od 27. lipnja do 6. srpnja 1991.), JNA je dodatno mobilizirala i rasporedila pet mehaniziranih brigada koje su zaposjele Baranju i mostove preko Dunava radi stvaranja operativne osnovice za napad na Slavoniju. Novosadski korpus JNA 3. srpnja 1991. ušao je u Baranju preko Dunava iz Bačke (Vojvodina) sa 60 tenkova i 40 oklopnih transportera te predao hrvatski teritorij na okupaciju lokalnim Srbima i četničkim dobrovoljcima iz Srbije. Po popisu stanovništva 1991., u Baranji je živjelo 25 % Srba, 42 % Hrvata, 17 % Mađara, 9 % Jugoslavena i 7 % ostalih. (Kamenjar, 2019.)

Predsjedništvo Jugoslavije većinom je glasova 18. srpnja 1991. donijelo odluku o povlačenju JNA iz Slovenije, što nije bilo predviđeno u Brijunskom sporazumu. Sloveniji je time zapravo priznata neovisnost. Za odluku je glasovalo šest članova Predsjedništva, Bogičević (Bosna i Hercegovina) suzdržao se, a hrvatski predsjednik Predsjedništva Stipe Mesić bio je protiv.

U pozadini svega bili su dogovori srpskih i slovenskih predstavnika – Srbija će Sloveniji dopustiti odcjepljenje od Jugoslavije u zamjenu da Slovenija pristane da svi Srbi žive u jednoj državi, odnosno na veliku Srbiju (Zgaga, 2014.). Mnogo je dokaza o srpsko-slovenskom dogovoru (Sabrina, 2008. str. 5), a najcjelovitije su sporazum Kučan – Milošević i zavjeru protiv jugoslavenske federacije predstavili Laura Silber i Allan Little u knjizi *Smrt Jugoslavije*, koja je nastala po istoimenoj televizijskoj dokumentarnoj seriji BBC-a.

Jugoslavenski oružani sukob pokrenuo je političke reakcije i osudu međunarodne javnosti. U jugoslavensku krizu umiješala se Europska zajednica (danas Europska unija), pokušavajući je riješiti mirnim putem. Uz posredništvo Europske zajednice na Brijunima su 7. srpnja 1991. održani sastanci predstavnika republika, savezne Vlade, Predsjedništva Jugoslavije i JNA. Potpisan je sporazum po kojem su Hrvatska i Slovenija odgodile svoje osamostaljenje na tri mjeseca, a snage JNA morale su se povući u vojarne. Za to vrijeme neće biti borbenih djelovanja, a sukob će se riješiti pregovorima.

Slika 3. „Velika Srbija”

Izvor: Autor GIS, I. Benković (2024.)

Brijunski sporazum i moratorij na proglašenje neovisnosti Hrvatske od tri mjeseca, nametnut od strane Europske zajednice, zaustavio je tada napad JNA na Hrvatsku. Napadna operacija trebala je započeti 9. srpnja 1991. u 4 sata ujutro, ali je u zadnji trenutak odgođena. (Marijan, 2012. str. 257) Branko Mamula, prethodnik Kadijevića, bio je inicijator plana o slamanju Hrvatske. *„Pokret prema Hrvatskoj prvobitno bio je zamišljen kao pokušaj rušenja vlasti u Zagrebu kako bi se nastavili pregovori o budućnosti Jugoslavije. Glavnina snaga trebala je doći na prostor Virovitica – Bjelovar–Koprivnica – Varaždin, a da u drugom dijelu ojača već pristigle snage na područje Karlovac – Sisak – Okučani i s oklopnim i artiljerijskim snagama iz Karlovca, Jastrebarskog i Dugog Sela krenu prema Zagrebu, oslobode blokirane kasarne u Zagrebu i Varaždinu i primoraju hrvatsku vlast na pregovore”* (Mamula, 2000. str. 231). Prema ovom smišljenom planu nastala je 19. rujna 1991. Direktiva komandanta Prve vojne oblasti za operaciju u Slavoniji.

Tri mjeseca od potpisivanja Brijunskog sporazuma JNA je iskoristila za pomoć snagama TO „SAO Krajine”, odnosno „srpskim pobunjenicima”, kako bi se reorganizirali i vojnički ojačali. JNA je uz potporu zrakoplovstva u to vrijeme izvodila manje taktičke napade s dobrovoljačkim srbočetničkim postrojbama kako bi operativno razmjestila svoje snage uz hrvatsku granicu i pripremala se za definitivni obračun s Hrvatskom (ICTY, Jović, 2003. br. 86). Europskoj i svjetskoj javnosti željelo se *“...prikazati reakcije hrvatskih snaga kao napade na pobunjene Srbe, kako bi svima bilo jasno tko je napadač, a tko branitelj, tko pokreće rat, a tko tek onda uzvraća.* (Radić, 2020. str. 71)

Za to vrijeme vojni vrh JNA na čelu s generalom Veljkom Kadijevićem, koji je po funkciji bio i ministar obrane u bivšoj Jugoslaviji, planirao je i pripremao napadnu operaciju širih razmjera za potpuno slamanje Hrvatske (Kadijević, 1993. str. 134–136). Na sastanku „šestorke” 5. rujna 1991. Kadijević je govorio: *„...rat mora biti ofenzivni i visokog intenziteta, jer bi drugačije išli u poraz. Mi bismo morali da nametnemo ofanzivni rat. Za to je potrebna mobilizacija u Srbiji i Crnoj Gori, zatim Srba u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i nešto Makedonaca i Muslimana. Teritorijalnu obranu u Srbiji i Crnoj Gori, te Srbe u Bosni i Hercegovini, kao i partizanske snage u Hrvatskoj apsolutno treba podići na noge”* (ICTY, Jović, 2003. br. 88). Plan „Jedinstvo”, inicijalno zamišljen 1986. kako bi spriječio raspad Jugoslavije, pretvorio se nakon slovenskog rata u projekt za stvaranja velike

Srbije (Marijan, Polemos 6, 2003.). Stratejski cilj JNA više nije bilo očuvanje Jugoslavije, već plan za realizaciju velikosrpske ideje – stvaranja nove države *Velike Srbije*. Ali prije toga je trebalo „poraziti Hrvatsku vojsku” i izbiti na slovensku granicu.

Osnovne ideje Kadijevićeva strateškog plana za slamanje Hrvatske bile su:

- uspostaviti potpunu blokadu Hrvatske s mora i zraka
- provesti sveobuhvatnu zračnu i kopnenu ofenzivu i poraziti hrvatske snage u potpunosti, ako to situacija dopusti; glavne snage JNA u napadu usmjeriti za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj, kao i vojarne JNA koje se nalaze u dubini hrvatskog teritorija
- osigurati održivost srpske Krajine.

JNA je planirala napasti Hrvatsku i ispresijecati je na četiri strateška smjera (Radić, 2020. str. 71). Iz Srbije Hrvatsku će se napasti na dva smjera i spojiti se s pobunjenim srbočetničkim snagama u zapadnoj Slavoniji. (Slika 4)

Na prvom i drugom smjeru (*OG 3*), JNA je koncentrirala najjače oklopno-mehanizirane snage u Srbiji. To su bile *1. proleterska gardijska mehanizirana divizija (pgmd)* i *12. (novosadski) korpus*.

– *12. novosadski korpus* s ojačanjima napast će *podravskim koridorom*: Osijek – Virovitica s mogućnošću produžetka napada prema Koprivnici i Varaždinu.

– *1. proleterska gardijska mehanizirana divizija (1. pgmd)* s ojačanjima napast će *posavskim koridorom*: Vinkovci – Đakovo – Požega, produžiti napad prema Pakracu i spojiti se sa snagama 5. korpusa JNA (banjalučkog).

– *5. korpus JNA (OG 1)* istodobno će napasti Slavoniju iz smjera Banje Luke, prijeći rijeku Savu i preko Nove Gradiške u suradnji sa snagama pobunjenih Srba, zauzeti područje Pakraca, Daruvara Virovitice i izaći na granicu Mađarske te presjeći Hrvatsku, odnosno odvojiti Slavoniju od središnje Hrvatske.

Nakon što bi se ova dva smjera spojila na području zapadne Slavonije, u sljedećoj fazi nastavili bi napade prema Zagrebu i Varaždinu, povezujući se s blokiranim snagama u vojarnama 10. i 32. korpusa JNA, sve do slovenske granice.

Na trećem smjeru (OG 5), od Bihaća preko Karlovca s južne strane prema Zagrebu dijelovi 10. korpusa JNA, ojačani postrojbama dovedenim iz drugih regija bivše SFRJ, krenuli bi u napad radi deblokiranja vojarni 10. korpusa na području Zagreba.

Na četvrtom smjeru (OG 4) u području Dalmacije napast će snage 9. korpusa JNA, koje se trebaju probiti do Zadra, Šibenika i Splita. Snage 9. Vojno pomorskog sektora (VPS), snage 2. korpusa JNA (titogradski) i dijelovi 37. korpusa JNA dovedenog iz Užica (OG 2) trebale su osigurati ušće rijeke Neretve, blokirati i okružiti stari grad Dubrovnik i držati ga opkoljenim kako bi poslije u pregovorima s hrvatskom Vladom poslužio kao ulog za dogovore i pregovore (Radić, 2020. str.74).

Zadaća snaga VPS-a, uz suradnju sa srpsko-crnogorskim dobrovoljačkim jedinicama, bila je:

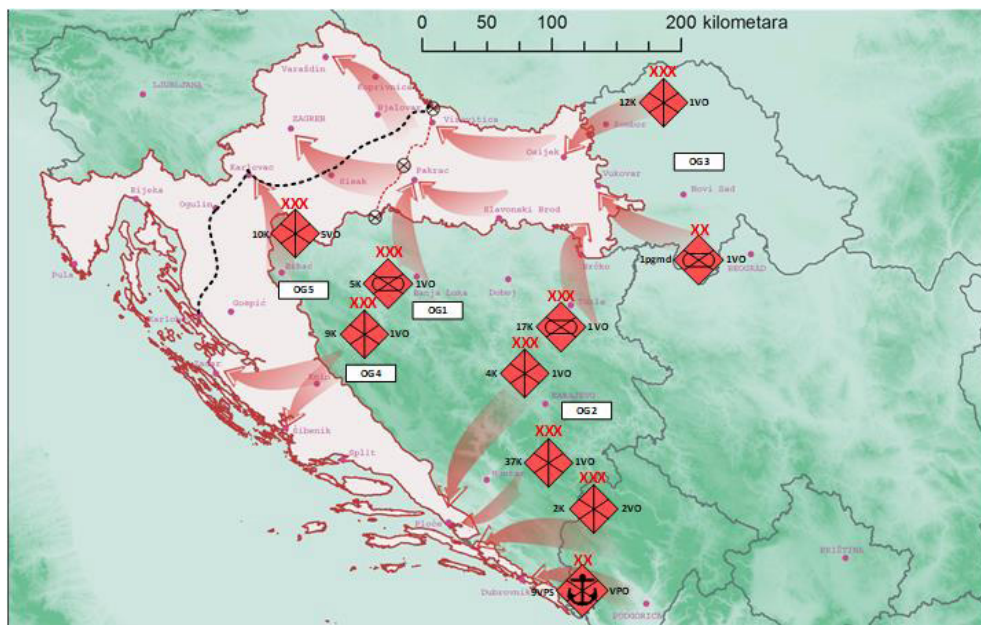
„Sprečiti predaju objekata i borbene tehnike, naoružanja i municije protivniku. U nemogućnosti odbrane uništiti.“ Borbeno djelovati po „vitalnim objektima“ gradova Zadra, Šibenika i Splita kako bi se deblokirale vojarne te „razbile snage paravojsnih formacija i prinudile ih na predaju“. Planirano je brzo zaposjedanje jadranske magistrale u širem području Dubrovnika, a jedinice VPS-a trebale su deblokirati vojno odmaralište Kupari, zaposjesti objekte Srđ, blokirati Dubrovnik i odsjeći ga od ostalog dijela hrvatskog teritorija. „Sve jedinice flote trebale su pomorskom blokadom luka i vatrom s mora podržavati borbene aktivnosti kopnene vojske“ (Nikolić, K. i Petrović, V., 2018. str. 14).

Opći cilj JNA bio je deblokirati i osloboditi sve vojarne koje su opsjedale hrvatske snage u dubini Hrvatske, osigurati SAO Krajinu i proširiti teritorije pod kontrolom JNA. Tako sasječena u komade, Hrvatska bi bila pred kapitulacijom i prisiljena na pregovore kao poražena strana. JNA bi se postupno povukla s teritorija za koje su oni smatrali da su hrvatski. Namjere i vojni potezi JNA poklopili su se s Moljevićevom⁴ četničkom vizijom „Velike Srbije“. Vodeći generali JNA kada su započeli rat, krenuli su ponovo u

4 Stevan Moljević, glavni četnički ideolog, čovjek od najvećeg povjerenja Draže Mihailovića, u knjizi „O našoj državi i njenim granicama“, izdanoj 1941., definira Srbiju u granicama: cijela Bosna, Mostar, Metković, Šibenik, Zadar, Ploče, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Vinkovci, Vukovar, zatim Pečuh, Temišvar, Vidin, Kyustendil, cijela Makedonija i sjeverna Albanija.

ostvarenje četničkih ciljeva Draže Mihailovića iz 2. svjetskog rata. Velika se opasnost tada nadvila nad Hrvatskom.

Načelnik Generalštaba JNA general Blagoje Adžić tada je optimistično tvrdio kako će Hrvatska, kada bude ovako ispresijecana, vrlo brzo biti spremna za kapitulaciju. A Jovan Opačić, jedan od pobunjenih srpskih vođa u Hrvatskoj, govorio je: „Treat će nam samo petnaestak dana da se oružano obračunamo s Hrvatima” (Mogas Zanić, 2001. str. 30) i sugerirao srpskim predstavnicima koji su pregovarali s hrvatskim vlastima da odgode pregovore za dvadesetak dana.

Slika 4. Kadijevićev strateški plan pohoda JNA na Hrvatsku 1991.

Izvor: Autori GIS, I. Benković i M. Kretić (2024.)

Napomena: Karta pokazuje bit Kadijevićeva ratnog plana i uključenost glavnih snaga JNA u pohodu na Hrvatsku. Operativne grupe (OG) 1 – 5 formirane su od strane snaga JNA i snaga teritorijalne obrane (TO) pobunjenih Srba.

IX. vojno pomorska oblast – VPS (pomorske i kopnene snage) za napad na dubrovačko područje. Ispresijecana na komade, Hrvatska bi bila prisiljena na kapitulaciju i pregovore kao poražena strana.

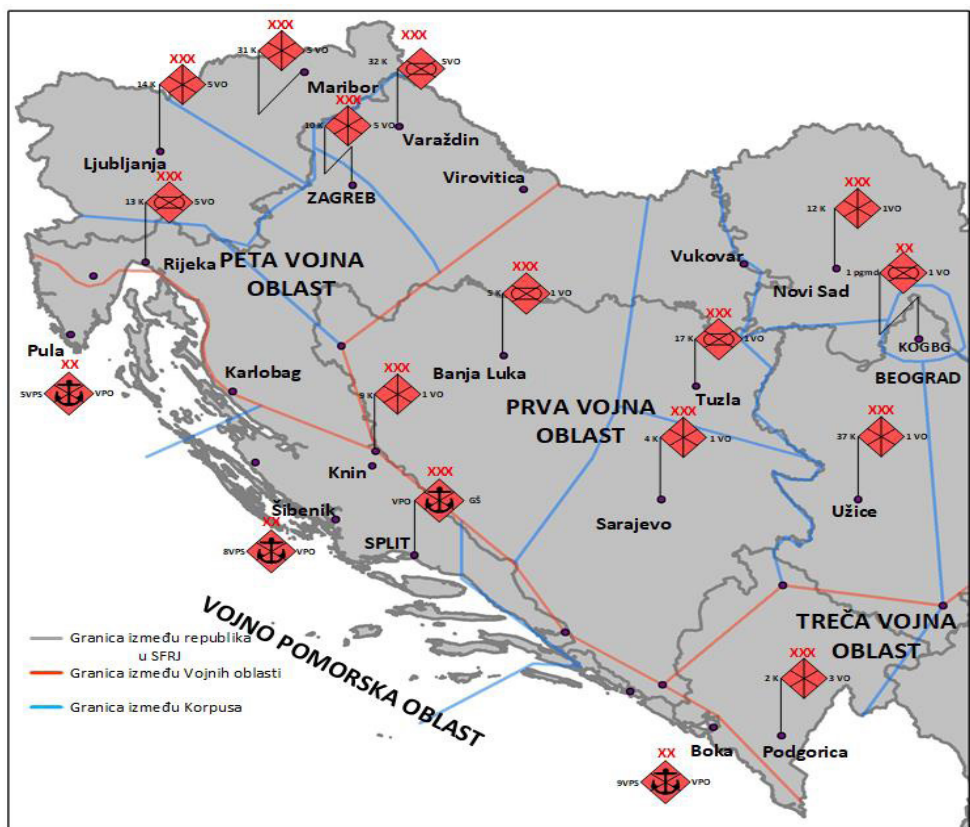
Nastojanja predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana za pacifiranjem i internacionaliziranjem sukoba te postizanjem mirnog odvajanja Hrvatske iz Jugoslavije, nadajući se potpori Europske zajednice i SAD-a za priznanje hrvatske neovisnosti kako bi se zaustavila agresija srpske JNA, nisu se ostvarila. Zapadne sile nisu željele raspad Jugoslavije i nisu davale potporu za osamostaljivanje jugoslavenskih republika.

Napadi srbočetničkih snaga uz potporu JNA u drugoj polovici srpnja i u kolovozu 1991., na području istočne Slavonije, Banovine i kninskom području prerasli su u oružanu agresiju kojom su pobunjeni Srbi željeli proširiti područje krajine, a nesrpsko stanovništvo protjerati iz zauzetih teritorija. Hrvatskom vodstvu postalo je jasno da su za obranu potrebne mnogo veće i bolje opremljene snage koje se mogu suprotstaviti pobunjenim srbočetničkim snagama i JNA.

U uvjetima brutalne agresije na Hrvatsku, uveden je i embargo na uvoz oružja 5. srpnja 1991. od strane Europske unije (tada EEZ), a 25. rujna 1991. i od strane Vijeća sigurnosti UN-a, što je išlo u korist JNA, a otežalo obranu Hrvatske. Zasluge za njegovo uvođenje pripadaju ponajprije Velikoj Britaniji, ali i tadašnjem jugoslavenskom ministru vanjskih poslova B. Lončaru, bez čijeg pristanka do nametanja embarga sigurno ne bi došlo (Jerabek, 2020.). Hrvatskoj nije bilo dopušteno kupiti suvremeno oružje za obranu. Opstanak Hrvatske ovisio je tada o osvajanju skladišta oružja i opreme JNA na teritoriju pod hrvatskom kontrolom.

JNA je u Hrvatskoj imala četiri korpusa: 32. u Varaždinu, 10. u Zagrebu, 13. u Rijeci i 9. u Kninu. Zone odgovornosti u Hrvatskoj dijelilo je nekoliko korpusa sa sjedištem u Bosni i Hercegovini: 5. korpus u Banjoj Luci (sa zonom odgovornosti u zapadnoj Slavoniji), 17. korpus u Tuzli (sa zonom odgovornosti u istočnoj Slavoniji), 5. zrakoplovni korpus i mornaričke snage (Vojnopomorska oblast sa sjedištem u Splitu). U blizini hrvatskih granica nalazile su se snage: 12. korpus u Novom Sadu, 2. korpus u Titogradu, elitna 1. proleterska gardijska mehanizirana divizija iz Beograda i velika podzemna

zrakoplovna baza kod Bihaća (Slika 5). Brojno stanje ovih snaga bilo je do 70 000 vojnika (Nikolić, K. i Petrović, V., 2018. str. 15).

Slika 5. Granice Hrvatske i zone odgovornosti 1. i 3 vojne oblasti i korpusa JNA

Izvor: Autori GIS, I. Benković i M. Kretić (2024.)

Napomena: Zone odgovornosti korpusa JNA i vojne oblasti: 17. k (tuzlanski) podudara se s *I. etapom*, a 5. k (banjalučki) s *II. etapom* napredovanja u napadu na Slavoniju. (Direktiva komandanta 1. VO). Zone odgovornosti 5. i 3. vojne oblasti (VO) podudaraju se sa zamišljenom granicom velike Srbije.

Na sjednici vlade Republike Hrvatske 11. rujna 1991. zaključeno je kako rat protiv Hrvatske traje i dalje, a nakon potpisivanja *Sporazuma o primirju*, čak se i pojačao. Istog dana predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman potpisuje odluku za blokadu i zauzimanje vojnih objekata JNA u Hrvatskoj (Marijan, 2004., str. 122). General Tus navodi kako je s predsjednikom Tuđmanom 12. rujna 1991. razmatrao vojnu situaciju u Hrvatskoj i zaključili su kako se glavne snage JNA, tri korpusa JNA, koje se nalaze u vojarnama, mogu blokirati, a četvrti (kninski) ne, jer je već razmješten po Dalmatinskoj zagori. Odlučeno je da se aktivno blokiraju tri korpusa, a s varaždinskim korpusom da se ide do kraja, da se razoruža⁵. Isti dan ministar obrane Luka Bebić izdaje zapovijed *Općinskim kriznim štabovima i Zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna ZNG-a o blokiranju vojnih objekata JNA*.

U Varaždinu opsada vojnih objekata započela je u kasnim poslijepodnevним satima 13. rujna 1991. (Hrastović, 2007.). Dana 17. rujna 1991. oslobođena je vojarna i tri pogranične postrojbe u Međimurju i time je stvorena prva oslobođena regija u Hrvatskoj. Oko 850 kompleta pješačkog oružja i protuoklopnih sredstava koje je zarobljeno u vojarnama JNA u Čakovcu, s većom količinom streljiva preneseno je u Varaždin i na taj je način borbena moć varaždinskih branitelja značajno povećana.

Najveće vojno skladište oružja i opreme 32. korpusa JNA „Banjščina“, smješteno na Varaždin Bregu, 19. rujna u 21:45 sati preuzele su hrvatske snage. Zbog mogućnosti napada borbenih aviona JNA s ciljem uništenja zauzetoga skladišta, krenulo se u tajno pražnjenje objekata, a zauzimanje se držalo u tajnosti sve dok skladišta oružja i opreme nisu potpuno ispražnjena. I skladište „Barutana“, pokraj sela Nova Ves, desetak kilometara udaljeno od Varaždina, u kojem se čuvalo oduzeto oružje Teritorijalne obrane općine Varaždin (Kostanjevac, 2022.), vraćeno je 19. rujna 1991. U blokadi vojarni i za napad bilo je angažirano oko 1040 ljudi (Škarec, 1991).

JNA je 19./20. rujna 1991. započela s vojnim pohodom na Hrvatsku. Tada u vojnome vrhu JNA još nisu imali saznanja da su skladišta 32. korpusa u

5 Antun Tus, film „Ivan Sokač – Život za Hrvatsku“, Udruga varaždinskih branitelja, 2023., 0:12.

Varaždinu zauzeta od hrvatskih snaga. Velika količina osvojenoga oružja i opreme počela se distribuirati na ratom zahvaćena područja.

Nakon sedmodnevne opsade, posljednja vojarna s pukovnikom B. Popovom, komandantom 32. mehanizirane „A” brigade, predala se 22. rujna 1991. Isti dan svi pripadnici JNA, njih oko 450, autobusima su otišli u pravcu Srbije.

Blokada vojnih objekata i osvajanje skladišta naoružanja JNA na širem varaždinskom području bili su presudni za obranu Hrvatske na početku Domovinskog rata. Bila je to bitka za oružje, za teško naoružanje koje je hrvatskim snagama omogućilo kvantni skok u daljnjem razvoju vojnih sposobnosti. Bez tog se oružja Hrvatska vojska (HV) u nastajanju ne bi mogla dovoljno mobilizirati i naoružati da zadrži napade JNA. S novim tisućama komada pješačkog naoružanja, uključujući i zalihe oružja i opreme Teritorijalne obrane koje je prije oduzela JNA, ne bi bilo moguće dodatno opremiti i naoružati nove brigade i uputiti ih na bojišta diljem Hrvatske. U sljedećih deset dana formirano je novih 14 brigada, dok je postojećem broju od 21 brigade dano prijeko potrebno naoružanje (A. Tus).

Napad JNA na Slavoniju

Odluka hrvatske Vlade o blokiranju vojarni od strane hrvatskih snaga, vojnom vrhu JNA bila je povod za pokretanje već prije planirane napadne operacije i vrijeme za konačni obračun s Hrvatskom. Vojnom operacijom namjeravali su srušiti legitimno izabranu vlast u Zagrebu, poraziti hrvatske snage i izbiti na slovensku granicu. Glavni napor u pohodu na Hrvatsku 1991., JNA je usmjerila na Slavoniju.

Vojni vrh JNA sa sjedištem u Beogradu planirao je napasti Slavoniju s „najjačim oklopno-mehaniziranim snagama radi oslobađanja Istočne Slavonije, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije” (Kadijević, 1993.). Za provođenje napadne operacije Zapovjedništvo 1. vojne oblasti (1. VO) JNA okupilo je tri velike grupacije snaga korpusne razine: 12. korpus (novosadski), 1. proletersku gardijsku mehaniziranu diviziju (pgmd) s ojačanjima i 5. korpus (banjalučki) (Marijan, 2012.). U operaciji je bilo predviđeno i

angažiranje snaga 17. korpusa (tuzlanski), koji je imao zadaću prijeći rijeku Savu između Bosanskog Šamca i Bosanskog/Slavonskog Broda, napasti bok obrane hrvatskih snaga u istočnoj Slavoniji, povezati se sa snagama 1. *proleterske gardijske mehanizirane divizije (1. pgmd)* i nastaviti s napadom *posavskim koridorom* prema Zagrebu.

U područje između rijeka Drave i Save, ova istočnoslavonska grupacija, zamišljena kao „*glavna manevarska snaga Vrhovne komande za prodor ka Zagrebu i Varaždinu*” (Kadijević, 1993.), angažirala je oko 30 % tenkova i 50 % borbenih vozila pješništva kopnenih snaga JNA. Na području istočne Slavonije tada se zajedno s postrojbama pobunjenih Srba, nalazilo oko 80 000 ljudi pod oružjem, 1000 tenkova, 900 borbenih vozila pješništva i 1000 borbenih sredstava u smislu topničke podrške, od raketnih sustava do minobacača, topova i haubica raznih kalibara (Virč, 2011.).

Na pomoćnom smjeru napadne operacije, mobilizirane snage 5. korpusa JNA (*banjalučkog*) iz područja sjeverozapadne Bosne uz pomoć pobunjenih srbočetničkih snaga u zapadnoj Slavoniji imale su zadaću napasti Hrvatsku smjerom: *Nova Gradiška – Pakrac – Virovitica* i presjeći Slavoniju kako bi se ubrzao prodor glavnim snagama JNA kroz Slavoniju.

Nakon konfuzne i neuspješne vojne intervencije izvedene (*od 27. lipnja do 6. srpnja 1991.*) u Sloveniji, u kojoj su snage JNA doživjele fijasko i sramotan poraz u sukobu sa slovenskom Teritorijalnom obranom, JNA je pred svijetom odlučila demonstrirati snagu u napadu na Hrvatsku. Ravna slavonska zemlja bila je idealna prilika da se demonstrira *Blitzkrieg* jugoslavenskog vojnog stroja. Planirali su kako će s brojnim oklopno-mehaniziranim postrojbama uz potporu zrakoplovstva lako probiti hrvatsku obranu na liniji *Vinkovci – Osijek*, pregaziti Slavoniju, a zatim se spojiti s paravojnim srbočetničkim snagama u zapadnoj Slavoniji. Razbijene hrvatske snage u Slavoniji bile bi izolirane u manje skupine, a poslije bi bile prisiljene na predaju ili uništene.

Mnogi u svijetu nisu vjerovali da se Hrvatska može obraniti od tako moćne sile i vjerovali su kako će jugoslavenska vojska brzo poraziti hrvatske snage i izbiti na granicu Slovenije. James Baker, ministar vanjskih poslova SAD-a, izjavljuje kako je „*JNA tako snažna da Hrvatska neće izdržati ni dva tjedna*” (Ćosić, 2015.). Antun Tus navodi „*...dana 7. listopada 1991. imao sam posjetu*

generalata iz NATO, koji mi je rekao kako po njihovoj procjeni nećemo izdržati više od dva tjedna... kasnije, nakon nekoliko mjeseci ponovo smo se sreli u Parizu, priznao mi je kako nisu vjerovali da ćemo doista izdržati. JNA je planirala operaciju završiti za dvadeset dana" (Magas, Zanic, 2001.). Međutim, ambiciozni planovi vojnog vrha o brznoj i lakoj pobjedi i slamanju Hrvatske, brzo su propali.

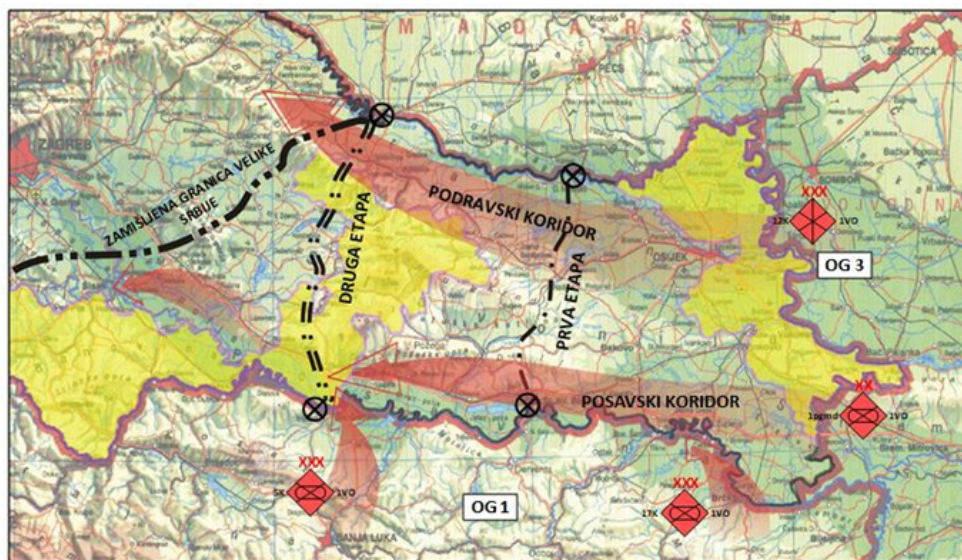
Slika 6. Beograđani oduševljeno pozdravljaju tenkove koji kreću prema Vukovaru

Izvor: <https://www.facebook.com/watch/?v=933261217195579>

Slika 6 prikazuje pripadnike 1. proleterske gardijske mehanizirane divizije JNA, poznatije kao *elitna Titova divizija*, u pokretu prema gradu Vukovaru. Tisuće stanovnika Beograda 19. rujna 1991. oduševljeni su izašli na ulice pozdravljajući s tri prsta u zraku i bacanjem cvijeća kretanje kolona tenkova prema Hrvatskoj. Vukovar je razoren, okolna sela opljačkana, Hrvati ubijeni ili prognani, ali slika cvijeća i oduševljenih Beograđana bit će trajno zapamćene u kolektivnoj memoriji hrvatskog naroda.

1. proleterska gardijska mehanizirana divizija (1. pgmd) bila je namijenjena za obranu Beograda i zaštitu najužeg političkog i vojnog vrha bivše države. Divizija je u svom sastavu imala tri mehanizirane brigade, dvije tenkovske pukovnije (oko 300 tenkova), dvije topničke pukovnije za potporu, pukovniju za protuoklopnu borbu, pukovniju za protuzračnu obranu i inženjerijsku pukovniju. Brojno stanje divizije bilo je između 18 000 i 20 000 ljudi.

U skladu s Kadijevićevim strateškim planom JNA o napadu na Hrvatsku, zapovjednik 1. vojne oblasti 19. rujna 1991. donosi Direktivu s početkom napada na Slavoniju 21. 9. 1991. Direktivu je u ime komandanta 1. vojne oblasti Živote Panića, njegov načelnik štaba Andrija Silić poslao komandantu Petog korpusa generalu Nikoli Uzelcu. (Nikolić, Petrović, 2018. str. 248).

Slika 7. Zamisao operacije 1. vojne oblasti prema Direktivi od 19. rujna 1999.

Izvor: Autori GIS, I. Benković i M. Kretić (2024.)

DIREKTIVA KOMANDANTA PRVE VOJNE OBLASTI ZA OPERACIJU U SLAVONIJI

19. septembar 1991.

1. Paravojne formacije Hrvatske

U zoni Prve vojne oblasti paravojne formacije Republike Hrvatske procjenjuju se na oko 45–50,000 naoružanih ljudi, od čega u istočnoj Slavoniji 28 000 – 32 000. Glavne snage grupisane su u Osijeku, Vukovaru i Vinkovcima, naseljima u neposrednoj blizini ovih gradova i u zahvatu komunikacija, kao i na prostoru zapadne Slavonije (širi rejon Okučani, Pakrac, Slavonski Brod.)

Snage u istočnoj Slavoniji raspoređene su po sljedećem:

A) ZNG jačine oko 12.000–14,000 u brigade: Vukovar, Osijek, Vinkovci i verovatno Đakovo.

B) Snage MUP-a oko 10,000–11,000 grupirane u tri policijske uprave (Osijek, Vukovar, Vinkovci) sa oko 12 policijskih stanica u sedištima opština i policijskim ispostavama po mesnim zajednicama.

C) Snage HDZ oko 6000 - 8000 organiziranih po mesnim zajednicama.

U zapadnoj Slavoniji glavne snage su u rajonu Okučani - Pakrac oko 20 000 - 25 000 i u širem rajonu Novske oko 2000.

Cilj dejstva verovatno će biti da osloncem na naseljena mjesta, masovno zaprečivanje, upornom i aktivnom odbranom spreči prodor snaga JNA i TO u dubinu istočne i zapadne Slavonije i nanese im što veće gubitke.

2. Odlučio sam: završiti sa mobilizacijom, dovesti jedinice i energično preći u napad glavnim snagama u medurečju r. Drava – r. Sava, a pomoćnim (5. k) Okučani–Pakrac–Virovitica i Okučani – Kutina, sa zadatkom: uz avio i art. podršku i sadejstvo sa jedinicama TO okružiti i razbiti snage Republike Hrvatske u Slavoniji, deblokirati jedinice i vojne objekte, izbiti na liniju Našice – Slavonski Brod i biti u gotovosti za produženje napada ka Koprivnici i Okučanima.

Operaciju izvesti u dve etape:

I etapi, u trajanju od 2–3 dana, deblokirati snage u garnizonu Vinkovci, ovladati linijom Našice –Slavonski Brod i biti u gotovosti za dalja dejstva.

II etapi, u trajanju od 4–5 dana, izbiti na liniju Suhopolje - Okučani i biti u gotovosti za produženje napada ka Varaždinu i Koprivnici.

Delom snaga obezbediti granicu ka Madarskoj i levi blok glavnih snaga.

Snagama 1. i 5. korpusa RV i PVO vršiti protivvazdušnu odbranu glavnih snaga od eventualnog izvidanja i dejstva avijacije sa prostora Madarske i Austrije i vatrenu podršku jedinica. Težište podrške imati na snagama 12 korpusa i 1. proleterske gardijske motorizovane divizije, a delom snaga podržavati 5. korpus. Veća naseljena mesta obilaziti a njihovu blokadu i kontrolu puteva vrše jedinice TO.

Pešadijske sastave u okviru OMJ angažovati za obezbeđivanje bokova, b/v i raščišćavanje prepreka. Gotovost svih jedinica za pokret u 22.00 časova, a pokret vršiti po posebnim naređenjima. Početak napada 21.09.1991. Ostale snage pripremati za izvođenje mobilizacije.

Tačnost izvoda overava:
Pukovnik Borisav Luković

Zastupa komandanta
General-potpukovnik Andrija Silić

Na istočnu granicu Slavonije JNA je započela dovoditi oklopno-mehanizirane brigade iz Srbije. Na vidjelo su tada izišle i mnoge slabosti sustava JNA: od lošeg održavanja, zastarjele borbene tehnike i opreme, loše provedene obuke mobiliziranih rezervista i nejasnih ratnih ciljeva na nižim razinama do niskog morala mobiliziranih pripadnika JNA. Mobilizirane vojne jedinice bile su vođene oficirima obučanim da misle i djeluju u sovjetskom stilu i rade samo ono što im se zapovijeda; inertnim i neinventivnim oficirima koji se odnose prema vojnicima kao prema potrošnom sredstvu za ostvarenje dodijeljenih zadaća i kojima nedostaju organizacijske i vodstvene vještine. Visok ugled koji je JNA imala u javnosti, nikako nije bio u skladu s postojećom razinom borbene spremnosti. To su bile posljedice desetljeća birokratizacije vojske, karijerizma i privilegija, zanemarivanja profesionalnih kriterija u napredovanju i utjecaju jugoslavenske komunističke ideologije na organizacijsku kulturu i klimu u JNA.

Na težišnom smjeru napada na *posavskom koridoru* preko Šida 19. rujna 1991. uvedena je glavna manevarska snaga JNA, elitna „*Titova*” 1. proleTERSka gardijska mehanizirana divizija (1. pgmd). U sastavu te divizije bile su i tri proleTERSke gardijske mehanizirane brigade: 1. pgmb iz Beograda već se bila razmjestila u istočnom Srijemu, 2. pgmb i 3. pgmb iz Srbije krenule su komunikacijom od Šida prema Vinkovcima, a pridružila im se i 252. oklopna brigada iz Kraljeva. Napad planiran za 21. rujna 1991. zapovjedništvo 1. VO pomaknulo je dan ranije, za 20. rujna 1991.

Vojne kolone iz Beograda tako su u kretanju zakrčile komunikaciju Šid – Vinkovci, stvarajući prometni i organizacijski kaos. Na jednoj jedinjoj komunikaciji našla se velika masa ljudi i tehnike. Miješale su se vojne jedinice ročnika s jedinicama mobiliziranog rezervnog sastava, jedinice Teritorijalne obrane s raznim četničkim paravojnim formacijama u sastavu JNA i snagama *Državne bezbednosti Srbije*. Dolaskom vojnih jedinica JNA u područje operacije ništa se nije odvijalo po planu, logistička potpora ovisila je o civilnim dobavljačima, a sustav veze bio je slab i velikim dijelom ovisio o civilnim mrežama (Nikolić, Petrović, 2018.³) Nakon ulaska u Hrvatsku dolazi do prvih sukoba s hrvatskim snagama i do zaustavljanja kolone. U borbu se uvode jedinice JNA bez izviđanja i detaljnog planiranja, što je dovelo do stvaranja nereda i paljbe po vlastitim jedinicama kod izvođenja borbenih djelovanja.

Vojna kolona 2. gmb JNA iz Valjeva krenula je preko Šida prema Vinkovcima. Na području Tovarnika 20. rujna 1991. kolona je naišla na jak otpor malobrojne hrvatske obrane i tu bila zaustavljena. Tovarnik je branilo tristotinjak mještana, tridesetak policajaca iz Slavenskog Broda i Varaždina te skupina „Tigrova“, pripadnika 1. brigade ZNG-a, koja je trebala otići u Ilok. U tim prvim sukobima s hrvatskim snagama poginulo je desetak vojnika JNA, a velik je broj bio ranjen, što je dovelo do pomutnje, paničnih reakcija i do bježanja mobiliziranih vojnika iz postrojbi u sastavu 2. proleterske gardijske mehanizirane brigade JNA. Hrvatski branitelji tog su dana uništili tri tenka i jedan oklopni transporter, a zarobili dva napuštena tenka. (Marinić, B., 2023.)

Drugi dan nakon cjelodnevne topničke paljbe po selu neprijatelj je u večernjim satima tenkovima uspio prodrijeti u selo i branitelji su se morali povući nakon što su ispucali sve protutenkovske rakete „Zolja“. Neprijateljska kolona, vjerujući da je otpor branitelja slomljen, nastavila se u predvečerje dalje kretati prema selu Ilača.

Tijekom dana u selo Ilača u pomoć braniteljima dolazi skupina „Tigrova“, uklanja prepreke na cesti koje su postavili branitelji sela te organizira obranu. *„U planu je bilo da se kolona pusti do Hrvatskog doma i prekine na ulazu u Ilaču iz smjera Tovarnika.“* Ispred kolone kretao se tenk, koji je počeo nasumce pucati po kućama i nastavio se kretati prema srpskom selu Banovcima. Drugi tenk pogođen je „Zoljom“ i kolona se zaustavila (Tigrovi, 2015.). *„Na cesti sam vidio puno kamiona, i to najboljih koje je JNA imala, FAP 2026. Na nekima su bila zakvačena golema topnička oružja...“* Branitelji su otvorili paljbu po koloni koja je zastala na cesti. Bitka je trajala do kasno u noć. *„Silina napada izazvala je paniku i dobar dio ljudstva se razbježio na sve strane, lupali su po kapijama i vratima kuća vičući da se predaju. Topništvo iz kolone nastojalo se braniti, no u panici, dio granata ispalilo je na vlastite snage u Šidskim Banovcima. Bitka je trajala do kasno u noć, a drugi dan ujutro se dogodilo nešto nevjerojatno“* (Horvatić, 2017.).

Blokirane snage JNA su u rasulu i pod paljbom, u pomoć je pozvano zrakoplovstvo JNA kako bi bombardiralo položaje hrvatskih snaga. Međutim, pogreškom su na cesti između Ilača i Tovarnika bombama i raketama zasuli zaustavljenu kolonu topničkog divizijuna s haubicama „NORA 152 mm“ 2. pgmb JNA. Hrvatski branitelji pomislili su da neprijatelj želi uništiti

golemu količinu oružja i opreme kako ne bi pala u ruke hrvatskih snaga.⁶ „Neprijateljska kolona protezala se sve do Tovarnika. Poslije smo saznali da nije ni cijela izašla iz Šida.“ (Dragović, 2003.)

„Prema podacima kojima su raspolagali oficiri Gardijske brigade, pilot je u dva, tri navrata nadletio kolonu i tražio pozitivnu identifikaciju cilja od strane Operativnog centra (OC) 1. Armije, pri čemu je obavestio OC da kolona ide iz pravca Šida ka Vukovaru. Iz Operativnog centra 1. Armije su to deklarirali kao da se radi o hrvatskim snagama koje su se obukle u uniforme JNA i načelnik štaba Prve armije general Silić izdao je naređenje da se raketira kolona. Prilikom raketiranja kolone divizion je gotovo uništen, a komandant divizion po činu major je smrtno stradao.“ (Mlakar, 2018.)

Kada se razdanilo, Ilačani su vidjeli da je učinak napada na kolonu, što s njihove, što s druge strane, bio razoran. Stotinu mrtvih neprijateljskih vojnika ležalo je na cesti i u uništenim vozilima.

„U to vrijeme u rujnu krenuli smo u Hrvatsku – apsurdno – ne znajući kamo idemo, zašto idemo. Imali smo naredbu da prođemo Tovarnik, mjesto za koje znamo da je hrvatsko, da je bilo hrvatsko i u Drugom svjetskom ratu, gnijezdo ustaša i drugih skupina, i normalno da smo morali proći Tovarnik u koloni, gdje je samo jedna ulica, gdje znamo da nas mogu čekati u bilo koje doba dana s protuoklopnim oružjem i ako pogode prvi ili drugi tenk, ili unište gusjenicu tenka, svi ostali mogu biti zaustavljeni i postati žrtve snajperista... Tako je, prvi dan u našoj jedinici poginulo desetak ljudi, a veliki broj ljudi je bio ranjen. Ali drugi dan iz Beograda stiže naredba: Naprijed marš! Kroz Tovarnik! ...I taj dan i dan prije naša avijacija letjela je iznad Tovarniku, pa smo mislili: super, dobro će izaći, moći ćemo proći, ali bombardirali su naše ljude... Mi smo otišli, taj dan naše vlastito zrakoplovstvo iz Batajnice bombardiralo je vlastitu vojsku. Bilo je oko osamdeset četiri mrtva i više od stotinu ozlijeđenih...“ (Lucić, 2018.)

Robert Lucić navodi kako su poginula 84 vojnika, a više od stotinu ranjenih rezervista bilo je iz Valjeva. „Nakon toga je oko 2800 mobiliziranih rezervista, pripadnika 2. proleterske gardijske mehanizirane brigade JNA iz područja

6 Osobni razgovori s Matom Vidakovićem – legendom „Puma“.

Valjeva napustilo položaje, ostavilo teško naoružanje i opremu i otišlo kućama. Nakon što se pročulo da su avioni JNA kod Tovarnika⁷ bombardirali položaje 2. pgmb i kako ima mnogo mrtvih i ranjenih, s područja Šida „kompletne su pobjegle i neke druge postrojbe JNA prije no što su uopće imale borbeni kontakt s hrvatskim snagama. Među njima bile su i dvije motorizirane brigade Kragujevačkog korpusa (80. iz Kragujevca i 130. iz Smederevske Palanke). I kod 12. korpusa (novosadskog) u istočnoj Slavoniji razbježale su se vojvođanske brigade.” Masovnih slučajeva dezerterstva rezervista bilo je i kod 80., 169. i 544. mtbr, 19. pbr i dr. (Dimitrijević, 2011.). Nakon tog događaja smijenjeni su zapovjednik 1. vojne oblasti (1. VO) Aleksandar Spirkovski (Makedonac) i načelnik štaba Prve armije general Andrija Silić (Hrvat).

Mnogi analitičari i povjesničari previdjeli su i pogrešno objasnili ovaj događaj koji je pokrenuo kolaps u borbenom rasporedu 1. gardijske mehanizirane divizije, glavne snage JNA, koja je imala zadaću za tjedan dana *posavskim koridorom* spojiti se sa snagama 5. korpusa JNA u zapadnoj Slavoniji. To je bio početak propasti strateškog plana JNA o napadu na Hrvatsku.

Slučaj raketiranja vlastitih snaga kod Tovarnika s velikim brojem mrtvih i ranjenih ne spominje se u monografijama ratnog zrakoplovstva JNA, a ne analizira se ni raspad 2. proleterske gardijske mehanizirane brigade (valjevske) koja je bila dio 1. gardijske mehanizirane divizije (1. pmgd). Dimitrijević samo navodi: „*Tenzije je podigao i slučaj dejstva po snagama JNA koje su greškom izveli piloti 204. lap i 252. lbae, posle čega je došlo do smene u komandnom kadru kopnenih snaga JNA u tom sektoru: otišli su komandanti 1. VO, Spirkovski i 1. proleterske gardijske mehanizirane divizije Silić. Kako se stanje nije promenilo, 25. rujna 1991. zahtevala se i ostavka komandanta vazduhoplovstva gen. Zvonka Jurjevića*” (Dimitrijević, 2006. str. 317).

⁷ Jugoslavenski vojni avioni više su puta djelovali po vlastitim snagama: 14. rujna 1991 umjesto silosa Đergaj bombardirano je selo Bač u Vojvodini, tri su osobe poginule, a devet je bilo ranjeno. Zatim su pogreškom 21. rujna 1991. bombardirani položaji kod Opatovca, poginula su tri, a lakše i teže ranjeno desetak rezervista. Međutim, ne spominje se treći slučaj o bombardiranju vlastitih snaga između Ilače i Tovarnika s velikim brojem mrtvih i ranjenih.

U knjizi „*Nikad spominjani*” Ratko Dragović Klek opisuje svjedočanstva suboraca, zaboravljenih hrvatskih junaka, preživjelih „Tigrova” iz borbe za Ilaču. Klek navodi kako je srpska televizija 25. listopada 1991. izvještavala o zaustavljenoj koloni dugoj 30 kilometara kod Šida, o rezervistu koji prosvjeduje s oklopnom vozilom iz 2. pgmb JNA pred Skupštinom u Beogradu, o zarobljenom oružju hrvatskih vojnika, o 380 poginulih i nestalih vojnika, o velikom broju ustaša koji su došli iz inozemstva i brane naselja, skrivajući tako pravu istinu o katastrofalnoj pogrešci koja je usmjerila tijek velike vojne operacije. (Dragović, 2003.)

Autori *Balkan Battlegrounds*, vrlo korisnog djela za proučavanje jugoslavenskih ratova u Hrvatskoj i BiH, navode slučaj „*prijateljske vatre*” kod Tovarnika, i kako je „*vojna bolnica JNA u Sremskoj Mitrovici primila je 84 ranjenika iz trodnevnih borbi, među kojima su mnogi bili i žrtve prijateljske vatre*”, ali ne opisuju događaj u cjelokupnom obimu, posljedicama i utjecaju koji je imao na daljnji slijed događaja i propast Kadijevićeva strateškog plana o slamanju Hrvatske. (CIA, Volume 1, 2002. str. 195 i 211)

I danas još nemamo detaljnu analizu ovog događaja, o kojemu javnost malo zna, a koji je utjecao na raspad snaga JNA na *posavskom koridoru, na glavnome smjeru napada 1. VO*, odnosno o propasti *Strategijsko-operativne napadne operacije JNA* o slamanju Hrvatske, kako je u istočnoj Slavoniji mala skupina hrvatskih branitelja uspjela herojskom obranom *elitnu jedinicu 1. proleterske gardijske divizije dovesti u rasulo* i zaustaviti nadiranje srpske JNA u pohodu na Zagreb i Varaždin⁸.

8 Pokojni svećenik profesor Ivančić izjavio je na jednom svom predavanju da se to sve dogodilo kada su neke osobe iz državnog vrha došle k njemu znajući za kolone tenkova u Tovarniku i Ilači u kretanju prema Vukovaru i rekli da je situacija u zemlji gotovo izgubljena, a on je u miru odgovorio: „Organizirat ćemo veliki molitveni lanac i Bog će nam pomoći!” Jesu li uslišane molitve prof. Ivančića za Božjom pomoći Hrvatima? Je li u pitanju novo *Čudo na Visli*?

8.a

8.b

8.c

8.d

8.e

8.f

8.g

8.h

Slike 8a do 8h. Uništena kolona topničkog divizionara JNA NORA 152 mm između Ilače i Tovarnika 22. rujna 1991.

Izvor: M. Vidaković, sudionik bitke u Ilači, osobna arhiva

Obrana Tovarnika slomljena je tek trećeg dana, 22. rujna 1991., i to u drugom napadu 252. oklopne brigade JNA iz Kraljeva, koja je bila pridodana 1. pmgd. U Ilaču su neprijateljske snage ušle 25. rujna 1991., kada su branitelji ostali bez streljiva i protuoklopnih raketa, a pomoći od strane drugih postrojbi hrvatskih snaga nije bilo (Tigrovi – monografija, 2015.). Prema Strateškom planu, snage JNA morale su već deblokirati vojarne u Vinkovcima, ovladati I. etapom: linijom Našice – Slavonski Brod i *biti u gotovosti za dalja dejstva* (Direktiva 1. VO).

U isto vrijeme raspada snaga JNA na području Tovarnika, na drugom kraju Hrvatske, u Varaždinu, hrvatskim snagama predao se 32. korpus JNA, s kompletnom opremom i oružjem, a bio je jedan od najopremljenijih u JNA. Ova dva događaja imala su presudan utjecaj za opstanak i obranu Hrvatske.

Bio je to šok za vojni vrh JNA, na samom početku napadne operacije na Hrvatsku došlo je do kolapsa glavnih snaga i propasti planova u istočnoj Slavoniji. Raspala se „*elitna Titova divizija*” – glavni nositelj napada 1. VO, koja se posavskim koridorom trebala spojiti za tjedan dana sa snagama 5. korpusa JNA u Okučanima. Plan o dvotjednom *Blitzkrieg* pohodu JNA na Hrvatsku je propao. „*Kadijević deluje veoma zbunjeno, skoro izgubljeno. Govorio je o porazu vojske, o dezerterstvu, o nedostatku motivacije, o opasnosti od izdaje još uvek velikog broja Hrvata u vojsci, o velikom nepoverenju Srba čak i prema lojalnim nesrpskim oficirima...*” (Nikolić, Petrović, 2018. str. 249).

Mobilizacija je doživjela krah, posebno u Srbiji. Pozivu na mobilizaciju u Srbiji, kao posljednjoj regrutnoj bazi JNA odazvalo se oko 50 000 ljudi. U Beogradu se pozivu odazvalo 15 % vojnih obveznika, a u unutrašnjosti Srbije 50 %. Za JNA je to bila katastrofa. Neuspjeh masovne mobilizacije u Srbiji značilo je i promjenu ratnih planova, odnosno njihovo korigiranje.

U odnosu prema velikim snagama koje je JNA koncentrirala u istočnoj Slavoniji, u zapadnoj Slavoniji 5. korpus JNA nije imao dovoljno snaga ni sposobnosti za izvođenje proboja do Virovitice. Snage 5. korpusa JNA jedva da su mogle držati trokut Novska – Pakrac – Nova Gradiška, a nepregledna planinska područja sjeverno od Pakraca ostala su u zoni odgovornosti Teritorijalne obrane (TO) zapadne Slavonije i raznih četničkih skupina pristiglih iz Srbije i Bosne i Hercegovine. „Nigdje se neuspjeh mobilizacije o

kome sam govorio nije tako negativno odrazio kao na situaciju u Zapadnoj Slavoniji, od planiranih pet brigada, dobilo se samo ekvivalent jedne i po brigade, s tim što su i oni koji su stigli na front, u toku borbi ga napuštali.” (Kadijević, 1993. str. 109) Snage 5. korpusa JNA na dan početka operacije, 20. rujna 1991., procjenjuju se na oko 10 000 vojnika.

Vojnom vrhu JNA postalo je jasno da s ovakvom vojskom neće biti nikakvog munjevitog rata, prodora u dubinu i rezanja Hrvatske kako bi ju se prisililo na kapitulaciju. I umjesto vojničke parade po Hrvatskoj, JNA se suočila s vlastitim slomom.

U Beogradu je 30. rujna 1991. na održanom „*sudbonosnom sastanku*” generala JNA dogovorena promjena plana napada na Hrvatsku. Odustalo se od namjere da se poraze Oružane snage Republike Hrvatske i okupiraju područja Hrvatske na kojima je bio veći postotak Srba. Odlučili su se za nastavak rata, neke dijelove Hrvatske bi blokirali, a u Dalmaciji i istočnoj Slavoniji provodili bi napadne operacije kojima bi porazili Hrvatsku vojsku. Vatrenim udarima po vitalnim objektima u Hrvatskoj mislili su prisiliti vrhovništvo Hrvatske da dopusti izvlačenje snaga JNA na crtu koja je omeđena ugroženim narodima. Snage 5. (banjalučkog) korpusa dodatno bi ojačali radi provođenja napadnih operacija u zapadnoj Slavoniji.

Da bi otklonio nepovjerenje prema vojnom vrhu JNA (Veljko Kadijević, Blagoje Adžić i Stane Brovet) i umirio one koji su javno tražili ostavku i pokušali vojni puč, Kadijević je od prisutnih generala zatražio i dobio povjerenje za daljnji nastavak vođenja operacija JNA protiv Hrvatske (Cokić, 2008. str. 258–268). Naime, smjena Kadijevića i ostalih u tom trenutku samo je mogla povećati kaos i imati još negativniji utjecaj na funkcioniranje JNA.

Sljedeći dan Kadijević je vodstvu Srbije, Crne Gore i *srpskom bloku* Predsjedništva SFRJ-a predstavio plan Štaba Vrhovne komande i dobio potporu za nastavak ratnih djelovanja protiv Hrvatske. (Nikolić, 2020. str. 159–162). Vojni vrh JNA već se prije priklonio novome vođi, srbijanskom rukovodstvu s Miloševićem na čelu, koji je nastojao zadržati kontrolu nad vojnom organizacijom i usmjeriti je za stvaranje „*skraćene Jugoslavije*”, a ne spašavanje Jugoslavije

Kolaps glavnih snaga JNA u istočnoj Slavoniji ubrzao je njezin kraj i potrebu za transformacijom – od komunističke i unitarističke vojske završilo se u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu. Petokrake zvijezde na vojnim kacigama zamijenjene su jugoslavenskom trobojnicom na kojoj je ćirilicom bilo ispisano JNA. Vojni vrh JNA izgubio je autoritet i utjecaj. Četnici sa svojim vojvodama i ostale paramilitarne grupe raznih imena formalno postaju dio JNA. Srpski i crnogorski oficiri iz JNA (ali i mnogi drugi koji su ostali u tzv. JNA) stavili su se na raspolaganje velikosrpskoj četničkoj politici Slobodana Miloševića u cilju stvaranja *Velike Srbije*. „*Tadašnje srpsko rukovodstvo s Miloševićem i MUP Srbije imali su vlast nad sastavima paravojnih formacija. U kasnu jesen 1991. JNA i njene starješine bile su potrebne samo radi iskorištavanja ratne tehnike i kakvog-takvog taktičkog osmišljavanja akcija*” (Vreme, 2001.).

Novim „*reduciranim planom*” nastalim deset dana nakon donošenja Direktive, odnosno napada na Hrvatsku, JNA je odustala od prodora u dubinu Hrvatske. Za zauzimanje Slavonije bile su potrebne mnogo brojnije snage, trebalo je više pješačkih postrojbi koje JNA nije imala. Novo težište borbenog djelovanja usmjereno je na širenje, zaokruživanje i etničko čišćenje teritorija od Hrvata. Srbi su željeli očišćene „*srpske zemlje*” pripojiti budućoj srpskoj državi. Glavni cilj u istočnoj Slavoniji postao je Vukovar, koji se našao u pozadini borbenog rasporeda JNA, a koji se moralo osvojiti radi postizanja kompaktnosti osvojenog područja, kao budućeg političkog središta za taj dio SAO Krajine, ali i zbog neuspjeha napadne operacije na Hrvatsku.

Hrvatske oružane snage u nastajanju, sastavljene od pripadnika Narodne zaštite, policije, ZNG-a, dragovoljaca i bivših pripadnika JNA, okupile su se i pokušale nekoliko puta probiti obruč JNA oko Vukovara (Marijan, 2004. str. 169–184). Međutim, u uvjetima embarga na kupnju oružja, nemogućnosti nabave suvremenog protuoklopnog i protuavionskog naoružanja za obranu od napada tenkova i avijacije JNA, bez zračne potpore i opreme za razminiranje minskih polja koja je JNA postavila oko Vukovara, hrvatske snage, opremljene zarobljenim oružjem iz skladišta bivše vojske, iako visokog morala, tada nisu bile dostatne ni dovoljno vješte da bi mogle uspješno izvesti tako zahtjevnu napadnu operaciju. Neprijatelj je u jesen

1991. koncentrirao 9 oklopno-mehaniziranih brigada JNA (7 mehaniziranih i 2 oklopne) na prostoru istočne Slavonije uz potporu avijacije.

Golema brojčana, topničko-raketna i zrakoplovna nadmoć u odnosu prema hrvatskim snagama u obrani Vukovara omogućila je neprijateljskim snagama zauzimanje grada, ali dugotrajna opsada grada bila je i prekretnica u ratu za pobjedu nad JNA. Herojska obrana Vukovara omogućila je Hrvatskoj pripremu i organiziranje novih snaga za obranu na drugim smjerovima napada JNA.

U tromjesečnoj obrani Vukovar je potpuno uništen, s tisućama poginulih vojnika i civila, s desetcima tisuća protjeranih iz grada, s ranjenicima odvedenima iz bolnice i ubijenima na Ovčari, odvedenim zarobljenim braniteljima u logore Stajicevo, Begejci i druge u Srbiji, u kojima su poniženi i ubijani, s još mnogo nestalih za kojima se i danas traga. Srpski agresor počinio je mnoge zločine nad hrvatskim stanovništvom i braniteljima koje buduće generacije ne smiju zaboraviti. (Croativonline, 2020.) Ovo strašno poglavlje Domovinskog rata ostavilo je dubok i trajan ožiljak na buduće odnose Srbije i Hrvatske.

Bitka za Vukovar poprimila je istu simboliku kao i opsada Sigeta 1566. godine. Nadmoćne neprijateljske srbočetničke snage slomile su junački otpor hrvatskih branitelja i slavile Pirovu pobjedu. „*Gardijska divizija je bila praktički uništena, novosadski korpus iscrpljen, a tuzlanski pretrpio gubitke od koji se nije nikada oporavio*” (general A. Tus). Bitka za Vukovar generacijama Hrvata ostat će u kolektivnoj memoriji jednako kao i Sigetska.

Bitka za Slavoniju kulminirala je u zapadnoj Slavoniji. Napore 5. korpusa JNA (banjalučkog) da „*okruži, razbije i razoruža hrvatske snage i probije se do Virovitice te prekine svu komunikaciju istočne Slavonije*” s ostatkom Hrvatske, zaustavile su hrvatske snage u zapadnoj Slavoniji.

Zaključak

Vojni vrh JNA u jesen 1991. uz potporu srbijanskog političkog vodstva, pokrenuo je veliku napadnu operaciju na Hrvatsku i pokušao srušiti legalno izabranu vlast u Hrvatskoj. Dana 20. rujna 1991. krenuli su u konačni obračun s Hrvatskom i napali je na nekoliko smjerova, namjeravajući ispresijecati njezin teritorij i prisiliti hrvatsku vlast na kapitulaciju. Glavni napor JNA je usmjerila na Slavoniju. Zapovjedništvo 1. vojne oblasti u Beogradu odlučilo je s dvije velike vojne grupacije napasti istočnu Slavoniju. Novosadska vojna grupacija napadala je *podravskim koridorom*, a Prva proleterska gardijska mehanizirana divizija (1. pgmd) JNA, poznatija kao elitna Titova divizija, *posavskim koridorom*. Ove dvije grupacije trebale su za nekoliko dana doći u područje zapadne Slavonije i spojiti se sa snagama 5. korpusa JNA (banjalučki), koji je napao smjerom Banja Luka - Okučani - Virovitica, a zatim nastaviti napade prema Zagrebu i Varaždinu do slovenske granice.

Dva događaja na samim počecima Domovinskog rata bili su presudni za obranu Hrvatske u rujnu 1991.

Prvi događaj koji je imao presudni utjecaj na tijek vojne operacije jest sukob malobrojnih hrvatskih snaga s neprijateljskim postrojbama na posavskom koridoru. Borbeni moral i odlučnost koju su hrvatske postrojbe pokazale u borbi, negativno su utjecali na moral mobiliziranih vojnika JNA iz središnje Srbije, koji su napustili svoje postrojbe nakon što je pogreškom zrakoplovstvo JNA na cesti između Ilača i Tovarnika bombardiralo zaustavljenu kolonu JNA, od koje su ostale samo olupine kamiona, topova i tenkova. Tu je poginulo 84, a ranjeno više od stotinu pripadnika 2. gardijske mehanizirane brigade iz Valjeva, a 2800 mobiliziranih pripadnika brigade napustilo je položaje kod Tovarnika i samovoljno otišlo kućama u Srbiju. Njihov odlazak potaknuo je i druge postrojbe s područja Šida na napuštanje položaja prije nego što su uopće imale borbeni kontakt s hrvatskim snagama. Taj događaj, koji je neopravdano zapostavljen u hrvatskoj i stručnoj javnosti, imao je dalekosežne posljedice na nastavak provođenja velike napadne operacije JNA. Bio je to šok za vojni vrh JNA na *posavskom koridoru*; na glavnome smjeru napada raspala se 1. pgmd JNA, koja se prema planovima trebala lagano kroz Slavoniju probiti do Zagreba.

Drugi događaj koji je imao presudni utjecaj na opstanak Hrvatske u rujnu 1991. je osvajanje vojnih skladišta opreme s teškim naoružanjem 32. korpusa JNA (varaždinskog). I sami srpski analitičari priznaju kako je najveći uspjeh hrvatske strane bila blokada i osvajanje vojarni s kompletnim oružjem 32. korpusa u Varaždinu, kao jednog od najopremljenijih u JNA.

Vojni vrh JNA izgubio je autoritet i potpao pod utjecaj srbijanskog rukovodstva s Miloševićem na čelu. Kadijevićev strateški plan je *reduciran*, a cilj mu više nije bilo rušenje vlasti u Zagrebu, prodor u dubinu Hrvatske i njezina kapitulacija te ostanak u skraćenoj Jugoslaviji. Konačni je cilj proširiti i zaokružiti osvojene teritorije koji će se pripojiti novoj državi *Velikoj Srbiji*, a osvojena područja etnički očistiti od Hrvata i drugih nesrba. Vojni potezi vodećih generala JNA poklopili su se u realizaciji velikosrpske politike s ciljevima koje je još četnički ideolog Moljević ucrtao u kartama 1941. Mnogi oficiri i podoficiri JNA, pretežno srpske i crnogorske nacionalnosti, priklonili su se toj velikosrpskoj politici, čineći zlodjela u ratovima koje su vodili na prostoru bivše Jugoslavije.

Nakon što su reducirali svoje planove, snage JNA i pobunjeni Srbi iz zapadne Slavonije nisu uspjeli zaokružiti područje SAO Zapadna Slavonija i poraziti hrvatske snage na lipičko-pakračkom bojištu. Planovi o granici Velike Srbije na rijeci Ilovi propali su u zapadnoj Slavoniji. Kolaps glavnih snaga JNA u Slavoniji samo je ubrzao kraj jugoslavenske armije i njenu transformaciju. Od komunističke i unitarističke vojske završilo se u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu. Petokraka zvijezda na vojnim kacigama je prebrisana jugoslavenskom trobojnicom na kojoj je ćirilicom ispisano JNA.

Odlučnost i visok borbeni moral hrvatske obrane, kardinalne pogreške JNA učinjene prilikom uvođenja glavnih snaga na početku napadne operacije na Slavoniju i neuspjeh mobilizacije u Srbiji, sve to šokiralo je JNA i dovelo do propasti Kadijevićeva strateškog plana o slamanju Hrvatske.

Napoleonova izreka kako je u ratu „*moralno prema fizičkom*“ vrijedno „*kao tri prema jedan*“ potvrdila se i u obrani Hrvatske. Odlučnost, nepobjedivi hrvatski borbeni duh i osvojeno oružje iz skladišta JNA spasilo je Hrvatsku na početku velikosrpske agresije kada je neprijatelj bio brojčano jači i tehnički opremljeniji. Svaki hrvatski branitelj znao je da štiti svoj vlastiti dom, vlastitu obitelj od užasa velikosrpske okupacije.

Literatura:

CIA, (2003.) *Balkan Battlegrounds*, Volume II, CIA, 2003.

CIA, (1991.) Key Judgments, Yugoslavia: Military Dynamics of a Potential Civil War, 13. ožujak 1991.

Cokić J. (2008.) Početak kraja, Srpska Knjiga Ruma, 2008.

Croativ online, (2020.) *Da se ne zaboravi: Srpski zločini u Hrvatskoj u studenome 1991.* 31. listopada, 2020. <https://croativ.net/da-se-ne-zaboravi-srpski-zlocini-u-hrvatskoj-u-studenome-1991-14577/> (Pristupljeno 23. kolovoza 2024.)

Ćosić K. (2015), *Dan kad sam shvatio da će biti rata*, Jutarnji List, 18. studeni 2015.

Dimitrijević B.(2006), *Jugoslavnsko ratno vazduhoplovstvo 1942 – 1992.*, Beograd, 2006.

Dimitrijević B (2011.), *Neuspela intervencija, Upotreba oklopnih jedinica JNA u ratu u Hrvatskoj 1991.*, June 2011., DOI:10.29362/ist20veka.2011.2.dim.87-102

Dimitrijević B. (2004), *Povijest 252 lovačko-bombarderske eskadrile, Kurjaci sa ušća*, Beograd, 2004.

Dragović R (2003.), *Nikad spominjani, „Naselja Ilača“*, Nova knjiga, Rast, 2003.

Marinić B (2023) *Domovinski rat, Selo na kojem je „JNA slomila zube“ - okupiran Tovarnik*, 22. rujan 2023. <https://domovinskirat.hr/2023/09/22/selo-na-kojem-je-jna-slomila-zube-okupiran-tovarnik/> (Pristupljeno 2. srpnja 2024.)

Hrastović I. (2006.), *Zauzimanje vojarni JNA u Varaždinu i predaja 32. varaždinskog korpusa JNA*, Hrčak, Vol. IX No. 18, 2006.

Radio Sarajevo (2014.) *Istina o slovensko-srpskom paktu protiv Jugoslavije (3): Odgovor B. Zgaga*

<https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/istina-o-slovensko-srpskom-paktu-protiv-jugoslavije-3-odgovor-b-zgaga/144431> (Pristupio 24. Lipanj 2924.)

ICTY, Jović (2003.) *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Izjava na osnovu pravila 89 (f) Borisav Jović, Hag od 18. studenog 2003., dostupno, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-jovic.htm

- Jerabek J. (2020.), *Brijunska deklaracija: (ne)uspjeh europske zajednice*, Pravni fakultet, Zagreb, 2020.
- Jović B. (1996), *Poslednji dani SFRJ*, Politika, Beograd, 1996.
- Kamenjar, (2019), *Na današnji dan 1991. počela okupacija Baranje – Tog dana počeli su zločini nad Hrvatima i Mađarima Baranje*, 2019.
- <https://kamenjar.com/na-danasnji-dan-1991-pocela-okupacija-baranje-tog-dana-poceli-su-zlocini-nad-hrvatima-i-madarima-baranje/> ((Pristupljeno 18. srpnja 2024.)
- Kadijević, V (1993.). *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*, Beograd, Politika, 1993.
- Nilsen (2013.) K. Arild: *Milošević u ratu i u Haagu*, Sarajevo, 2013.
- Kostanjevac M, (2022.) „Umirovljeni pukovnik HV-a o nepoznatim detaljima “pada” Barutane: “Stalno smo bili na nišanu”, *Varaždinske vijesti*, 22.9.2022.
- Lučić R (2018), *Dead heroes and living deserters: the Yugoslav People’s Army and the public of Valjevo, Serbia, on the verge of war 1991.*, Cambridge University Press: 20 November 2018.
- Magas B. & Zanic I.(2001), *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*, London, 2001.
- Malcom N (1994.) *Bosnia: A Short History* (New York University Press, 1994).
- Marijan D. (2016), *Domovinski rat, Despot Infinitus*, Zagreb, 2016.
- Manolić, J. (2015) *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, Zagreb: Golden marketing/ Tehnička knjiga, 2015.
- Martinić N (2014,): CORE, Doktorski rad, *Oslobodilačke operacije hrv. snaga u zap. Slavoniji u jesen i zimu 1991./1992.* 2014. dostupno, <https://core.ac.uk/download/pdf/197610372.pdf>
- Marijan D. (2012.) *Hrčak, Zamisao i propast napadne operacije JNA na Hrvatsku u rujnu 1991.* Zagreb , 2012. dostupno, <https://hrcak.srce.hr/file/133719>
- Marijan D. (2003.), “Jedinstvo” - posljednji ustroj JNA“, *Polemos* 6 (2003.).
- Marijan D. (2004.) *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004.

- Marinić B, (2023) *Gdje si bio 1991., 2019., Iskaz Mato Vidaković - legenda "Puma"* <https://www.youtube.com/watch?v=5RfnvuVJWyA&t=3081s>, (Pristupljeno 27. lipnja 2024.)
- Memorandum (86). Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU), nacrt 1986. Helsinki Committe for Human Rights in Serbia.
- Mijatović, A. (2011.) *Otkos-10*, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata RH, HMDCDR, Zagreb, 2011
- Tigrovi (2015.) Monografija, 1. gardijska brigada Hrvatske vojske, Tigrovi, Znanje d.o o , Zagreb, 2015.
- Monografija prijedorskih ratnih jedinica u odbrambenom -otađbinskom ratu (1991.1995)*, Prijedor, 2022.
- Mlakar A, (2018.) Vojnoopolitička osmatračnica, *JNA i svi njeni pučevi koji su trebali da se dese, a nisu: Kako je vojni udar protiv vrha vojske postao udar podrške*, 24. listopad 2018.
- <https://vojnopolitickaosmatracnica.wordpress.com/2018/10/24/jna-i-svi-njeni-pucevi-koji-su-trebali-da-se-dese-a-nisu-kako-je-vojni-udar-protiv-vrha-vojske-postao-udar-podrske/> (Pristupljeno 21.. rujna 2024.)
- Narodhr (2017), *20. rujna 1991. Tovarnik i Ilača – bitka zbog koje je TV Srbija izvještavala da su Hrvati nadljudi* 20. rujna 2017. <https://narod.hr/kultura/20-rujna-1991-tovarnik-ilaca-bitka-zbog-koje-tv-srbija-izvjestavala-da-hrvati-nadljudi>, (Pristupljeno 14.. lipnja 2024.)
- Nikolić K. i Petrović V, (2018.) *Rat u Hrvatskoj, Dokumenta Predsedništva SFRJ*, Tom III, (kolovoz –listopad 1991), Beograd 2018.
- Nikolić Kosta, (2020) *Novi dokumenti o ratu u Vukovaru 1991.*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2020.
- Narodna Armija, (1991.) *Ponovljene ratne slike*, broj 2725, od 22. kolovoza 1991.
- "Optužnica" (1992) Optužnica za osmoricu zapovjednika 32. korpusa bivše JNA u Varaždinu, Vojni tužitelj potpukovnik mr Momir Koprivica, Vojni sud u Beogradu, 30. 1. 1992.

Radio Sarajevo (2014.) Istina o slovensko-srpskom paktu protiv Jugoslavije (3): Odgovor B. Zgaga, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/istina-o-slovensko-srpskom-paktu-protiv-jugoslavije-3-odgovor-b-zgaga/144431> (Pristupljeno 14. lipanj 2024.)

Raščlamba (2000) Raščlamba b/d na pakračko-daruvarskom području, VI ZP OS RH, Knjiga 5. Varaždin, lipanj, 2000.

Republički zavod za statistiku, RH, Popis stanovništva, 1991. (J.Sekula, 47).

Sabrina P. (2008): *Confronting the Past: The Slovenes as Subjects And as Objects of History*, Družboslovne razprave XXIV (2008).

Silber L & Little A (1995): *Death of Yugoslavia*, Penguin Books & BBC Books, London, 1995,

Radić A. (2020), *The Yugoslav Air Force*, Helion & Company, 2020.

Ratni dnevnik 5. Korpusa JNA za period 18.8. do 7. 12. 1991.

Sekula J (2022), *Pobuna, Okupacija, Poraz*, Zagreb, Nakladnik Alfa, 2022.

Škarec Ž (1991), Prilog za monografiju“ Varaždinski dani rata“ od 30. 10. 1991.

Škvorc Đ.(2010) *Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991.*, Hrčak, 2010. dostupno, <https://hrcak.srce.hr/52163>

Tačno.net, (2014.) Blaž Zgaga, *Tko je pomogao otvoriti vrata pakla i pri tome još i zaradio?*

<https://arhiva.tacno.net/novosti/tko-je-pomogao-otvoriti-vrata-pakla-i-pri-tome-jos-i-zaradio/> (Pristupljeno 14.. lipnja 2024.)

Virc Z (2011.); *109. brigada na vratima Hrvatske: (1991.-1992.)*, Zagreb-Vinkovci, 2011.

Vreme, (2001.) Vukovarska apokalipsa, 25. listopada 2001., <https://vreme.com/vreme/vukovarska-apokalipsa/> (Pristupljeno 8.. rujna 2024.)

Werhas M. (2021), *Geneaza, ustroj i nestanak tzv. „Srpske vojske Krajine“*, doktorski rad, 2021.

Zbornik radova, (2012.) *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. - 1995., Nositelji, Institucije, Posljedice*, Slavonski Brod – Zagreb, 2012.

The fiasco of the JNA's strategic campaign against Croatia in September 1991

Abstract

After the declaration of Croatian independence in June 1991, the military leadership of the Yugoslav People's Army (JNA) with the support of the Serbian political leadership launched an offensive military operation in the fall of 1991 with the aim of defeating and subjugating Croatia. The Offensive strategic plan of Kadijević's JNA military leadership to crush Croatia in fifteen days, experienced a collapse, and can be classified as one of the worst military failures of the second half of the 20th century.

At the very beginning of the Homeland War, two events were decisive for the defense of Croatia in September 1991. The first decisive influence on the survival of Croatia in September 1991 was the occupation of military equipment and heavy weapon depot of the JNA 32nd-Corps (Varaždin). The second crucial influence on the course of military operations is the disintegration of 1. JNA guard division, better known as Tito's division, on the Posavina corridor.

The introductory part of the paper explains the extent of the armed rebellion in Western Slavonia and the role it played in the plan of the JNA military leadership to crush Croatia. The second part of the paper clarifies the main idea of Kadijević's strategic plan with the key directions of the attack on Croatia. The paper focuses on the decision of the commander of the 1st JNA military district to attack Slavonia as well as on the collapse of JNA main force on the Posavina corridor near Tovarnik and Ilača.

Key words

West Slavonija, strategic plan of JNA attack on Croatia in 1991, disintegration of JNA forces on Posavina corridor, the 5th JNA corps (base in Banja Luka, the 32nd JNA corps (based in Varaždin